

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ŞİRÂZEDEN TÜREMİŞ KELİMELER VE ANLAM ÇERÇEVELERİ

Avni ERDEMİR¹, Yavuz BAYRAM²

Geliş: 09.04.2025 / Kabul: 12.06.2025

DOI: 10.62809/matbuat.1672975

Öz

Klasik Türk şairleri, *şîrâze* kelimesi yanında bu kelimedenden türemiş olan *şîrâze-bend*, *şîrâze-dân*, *şîrâze-dâr*, *şîrâze-dûz*, *şîrâze-gîr*, *şîrâze-sâz*, *şîrâze-yâb* gibi bileşik kelimeleri de kullanmışlardır. Şairler, ayrıca *şîrâzelemek*, *şîrâzelenmek*, *şîrâzelendirmek* gibi şîrâzedenden Türkçe ekler vasıtasıyla üretilmiş fiillere ve *şîrâze* kelimesiyle yapılan *şîrâze bağlamak*, *şîrâze çekmek*, *şîrâze dikmek* gibi birleşik fiillere ve deyimlere de şiirlerinde sıkça yer vermişlerdir. Makale kapsamında yapılan inceleme ve değerlendirmelere göre bu kelimeler arasında en yaygın biçimde kullanılanın *şîrâze-bend* kelimesi olduğu tespit edilmiştir. Şairler; *akıl*, *ayva tüyleri*, *can ipi*, *endişe ipi*, *felek*, *kâkül*, *perçem*, *kaş*, *sünbül*, *Hz. Hüseyin*, *İzzet Mehmed Paşa* gibi soyut unsurlar, kavramlar ve bazı dîni-tarihi şahsiyetlerle *şîrâze-bend* arasında benzerlik ilişkisi kurmuşlardır.

Çalışma kapsamında 220'den fazla Türkçe divân taranmıştır. Makalede önce klasik Türk şairlerince şîrâzedenden türetilmiş olan hangi kelimelerin veya kelime gruplarının kullanıldığı ortaya konulmuştur. Ardından söz konusu kelimelerin ve kelime gruplarının ilişkilendirildiği unsurlar ve kavramlar tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, örnek beyitler eşliğinde değerlendirilip yorumlanmıştır. Böylece makaleyle *şîrâze* kelimesinden türetilmiş kelime ve kelime gruplarının anlam çerçevelerinin ortaya konması hedeflenmiştir. Makalenin içinde şîrâze ve ilgili kelimeler barındıran metinlerin çözümlenmesi noktasında okuruna katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, şîrâze, şîrâzedenden türemiş kelimeler, deyimler, anlam çerçeveleri.

WORDS DERIVED FROM ŞİRÂZE AND THEIR MEANING FRAMEWORKS IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Abstract

Classical Turkish poets, in addition to the word *şîrâze*, also used compound words derived from this word such as “*şîrâze-bend*, *şîrâze-dân*, *şîrâze-dâr*, *şîrâze-dûz*, *şîrâze-gîr*, *şîrâze-sâz*,

¹ Doç. Dr., Amasya Ü. Eğitim Fakültesi, avni.erdemir@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5659-5459.

² Prof. Dr., OMÜ Eğitim Fakültesi, ybayram@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3571-8720.

şîrâze-yâb". Poets also frequently used verbs such as "şîrâzelemek, şîrâzelenmek, şîrâzelendirmek" which were derived from "şîrâze" by means of Turkish suffixes, and compound verbs and idioms such as "to tie a şîrâze", "to pull a şîrâze", "to sew a şîrâze", which were formed with the word "şîrâze", in their poems. According to the examination and evaluations made within the scope of the article, it has been determined that the most widely used word among these is the word şîrâze-bend. Poets have established a similarity relationship between the headscarf and headband with abstract elements, concepts and some religious-historical figures such as "mind, quince fuzz, lifeline, worry line, fate, forelock, eyebrow, hyacinth, Hz. Hüseyin, İzzet Mehmed Pasha".

More than 220 Turkish divans were scanned within the scope of the study. In the article, firstly, it is revealed which words or word groups derived from şîrâze were used by classical Turkish poets. Then, the elements and concepts associated with the words and word groups in question were identified. The findings were evaluated and interpreted with sample couplets. Thus, the aim of this article is to reveal the meaning frameworks of words and word groups derived from the word "şîrâze". It is hoped that the article will contribute to the reader in terms of analyzing texts containing şîrâze and related words.

Keywords: Classical Turkish poetry, şîrâze, words derived from şîrâze, idioms, meaning frames.

Giriş

Şîrâze, sözlüklerde *kitap ciltlerinin iki ucundaki ibrişimden örülü ince şerit, kitapların düzgün durmaları için ciltlenirken sırt kısımlarının altına ve üstüne konulan örgü; temel, esas, düzen, nizam; bağ, örgü, kispet paçası* gibi anlamlarıyla yer almaktadır. (Devellioglu, 2013: 1166; Parlatur, 2006: 1583; Çağbayır, 2007: 4490; Ş.Sâmî, 1317: 793)³ Şîrâze, ciltçilik sanatının olmazsa olmazıdır ve bugünkü gibi kitap basım ve matbaa teknolojisinin olmadığı eski dönemlerde, kitapların dağılmasını önlemek için kitaplara mutlaka sanatlı bir şekilde şîrâze örülürdü.

Şîrâze; yazma eserleri, özelde ise divanları hem yapısal hem sanatsal olarak tamamlayan en önemli unsurlardan biridir. Bu sebeple klasik Türk şairleri, şîrâze kelimesine bigâne kalmamışlar; şiirlerinde sevgiliyi güzellik kitabına, mecmuaya, mushafa, nüshaya, cüze benzetmişler; sevgilinin güzellik unsurlarını, bu güzellik kitabını tamamlayan, onu dağılıp perişan olmaktan kurtaran birer şîrâze olarak tahayyül edip kullanmışlardır.

Dîvân şairleri, şîrâze kelimesinin yanında bu kelimedenden türetilmiş kelimeleri de çeşitli hayal ve benzetmelerle şiirlerinde kullandıkları görülmüştür. Bu makalede

³ Doğrudan ve sadece şîrâze kelimesinin klasik şiirde kullanım alanları üzerinde tarafımızca başka bir çalışma hazırlanmıştır. Bu makaleyle eş zamanlı olarak yayımlanma aşamasında olan çalışmada şîrâze kelimesinin anlamı ve şîrâzeyle ilgili x üzerinde durulduğundan burada kısa bir hatırlatma ile yetinilmiştir.

önce 300'den fazla Türkçe dîvân taranarak şîrâze kelimesinden Farsça ve Türkçe kurala göre türemiş kelimeler, şîrâze kelimesiyle yapılmış deyim ve birleşik fiil gibi kalıp sözler tespit edilmiş; sonra bu kelime ve kelime gruplarının şiirimizdeki kullanım alanları, örnek metin barındıran 51 şairden seçilmiş 61 beyit eşliğinde incelenmiştir.

1. Şîrâze Kelimesinden Farsça Kurala Göre Türemiş Kelimeler ve Anlam Çerçevesi

Klasik şiirde, şîrâze kelimesinden Farsça kurala göre türetilerek kullanılan birleşik kelimeler; *şîrâze-bend, şîrâze-dân, şîrâze-dâr, şîrâze-dûz, şîrâze-gîr, şîrâze-sâz, şîrâze-yâb* şeklinde sıralanabilir.

1.1. Şîrâze-bend

Şîrâze kelimesinden üretilmiş birleşik kelimelerin en yaygın kullanılanı *şîrâze-bend*dir. Şîrâze-bend, Farsça besten (bağlamak) fiilinin geniş zaman kökü olan – bend ekinin şîrâze kelimesinin sonuna gelmesiyle türemiştir. Bu ek, sonuna geldiği kelimelere *bağlayan, bağlanmış, bağlı* anlamlı yeni kelimeler türetir. *Şîrâze-bend*, sözlüklerde *düzen veren, nizâma koyan kimse, şîrâze ile bağlanmış şey, şîrâze bağlayan* (Ayverdi, 2011) gibi anlamlara gelmektedir. Şîrâze-bend, medhiye türü şiirlerde kullanıldığında *övülen kişiler, şîrâze bağlayan, nizam ve düzen veren veya şîrâze ipi gibi dağımıklığı ortadan kaldıran kişiler* olarak gösterilmekte ve bunlar *şîrâze-bend* olarak vasıflandırılmaktadır.

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere şîrâze kelimesi ile şîrâze-bend kelimesi ortak benzetme unsurlarına sahiptir. Şairler akıl (hired), ayva tüyelerinin düşüncesi (fîkr-i hat), can ipi (rişte-i cân), endişe ipi (rişte-i endişe), felek, kâkül, perçem, kaş, sümbül gibi kelime ve kavramları; Hz. Hüseyin ve İzzet Mehmed Paşa (öl.1812) gibi kişileri şîrâze-bende benzetmişlerdir.

1.1.1. Şîrâze-bend › Akıl (Hired)

Beyânî (ö.1664) düzenleyici, düzen veren anlamıyla akli şîrâze-bende benzetmektedir. Şîrâze-bend nasıl her biri birbirinden güzel çekici ve etkileyici şiirlerin bulunduğu mecmuanın sayfalarını birbirine bağlayıp dağılmaktan kurtarır ve ona düzen verirse, akıl da insanı disipline eder ve onu fikrî karmaşadan korur. Diğer taraftan akıl, inci gibi fikirlerin bulunduğu mecmuanın gönül bağlayıcı yani âşığıdır:

Akıl *şîrâze-bend*-i nüsha-i nazm-ı dil-âvîzüm

Hired dil-beste-i mecmû'a-i fikr-i le'âlümdür (Beyânî, G.266/2) (Başpınar, 2008: 319)

“Gönül cezbeden nazım nüshamın şîrâze-bendi ve inci gibi fikir mecmuamın gönül bağlayıcı (âşığı) akıldır.”

1.1.2. Şîrâze-bend › Ayva Tüylerinin Düşüncesi (Fikr-i Hat)

Klasik şiirde genellikle ayva tüyleri güzellik kitabına şîrâze olurken Leskofçalı Gâlib (ö.1867) gönle ayva tüylerinin düşüncesiyle aşk kitabını düzenlemektedir. Aşağıda verilen beyitte elest bezmine de atıf yapan şair, beyitte gönlü kişileştirmektedir. Şîrâze kitaba bağlanır. Burada aşk kelimesiyle kastedilen aşk kitabıdır. Öyle ki âşğın gönlü, aşk kitabındaki yazılar yüce kalem tarafından yazılmadan önce, sevgilinin ayva tüylerinin düşüncesiyle aşk kitabını düzenlemekte ve ona şîrâze bağlamaktadır. Şair ayva tüyü gibi somut bir kavramı fikir kelimesiyle ifade etmekte hatta şîrâze gibi somut bir nesneyi henüz çıkmamış olan ayva tüylerinin düşüncesiyle bağlamaktadır:

Fikr-i hattınla gönül *şîrâze-bend-i* ‘aşk idi

Kılmadan âsâr-ı fitrat kıl-k-i a’lâdan zuhûr (Leskofçalı Gâlib, G. 29/3) (Yıldız, 2003:133)

“Yaratılışın eserleri yüce kalemde ortaya çıkmadan önce; gönül senin yüzündeki ayva tüyünün düşüncesiyle aşk kitabının düzenleyicisi, şîrâze bağlayanı idi.”

1.1.3. Şîrâze-bend › Can İpi (Rište-i Cân)

Şehdî (ö.1769), Sultan Ahmed'in şehzâdelerinden Sultan Nu'mân'ın doğumu üzerine yazdığı kasîdenin aşağıdaki beytinde, şehzâdeleri mecmuaya, Sultan Ahmed'in beş şehzadesi olduğu için de bunları Hüsrev'in hamsesine benzetmektedir. Bu hamsenin şîrâze-bendi yani şîrâze bağı, düzenleyicisi can ipidir:

Zihî mecmû’a kim *şîrâze-bend* rişte-i cândır

Misâl-i hamse-i Hüsrev müretteb penç-dîvânı (Şehdî, K. 97/11) (Bayındır, 2007: 323)

“Ne güzel bir mecmua ki Hüsrev’in hamsesi gibi tertip ve düzenli olup onun şîrâze-bendi can ipidir.”

1.1.4. Şîrâze-bend › Endişe İpi, Gönül Endişesi İpi (Rište-i Endişe, Rište-i Efkâr-ı Dil)

Câzib (ö.1857) aşağıdaki iki beyitte endişe ipini şîrâze-bende benzetmektedir. İlk beyte göre âşık rolündeki şair Câzib (ö.1857), bir divan tertip etmek istemektir. Onu düşündüren yegâne şey bu divana şîrâze ipi bulmaktır. Klasik şiirde şairleri düşündüren, endişeye sevkeden şey sevgilinin saçıdır. Beyitte şairin endişe ipiyle kastettiği de sevgilinin saçıdır. Onun saçının güzelliğini methetme sebebi de bu divana sevgilinin saçının şîrâze-bend olmasıdır:

Rişte-i endişemiz olsa n’ola *şîrâze-bend*

Medh-i hüsn-i zülfdan tertîb-i dîvândır garaz (Câzib, G. 204/5) (Yılmaz, 2010: 302)

“Endişe ipimiz şîrâze-bend olsa ne olur. Saçının güzelliğini methetmekten garaz divan tertip etmektir.”

Sevgilinin yakıcı yanağı kitaba, âşğın gönül endişesi ipi de şîrâze-bende benzetilmektedir. Gönül endişesi ipiyle kastedilen de sevgilinin yüzündeki ayva tüyleridir. Şair soyut bir kavram olan endişe ile somut bir kavram olan ipi bir arada

kullanmaktadır. Âşığı asıl endişelendiren şey, sevgilinin yüzündeki ince ayva tüyelerinin yakıcı yanak kitabına şîrâze olmasıdır:

Rişte-i efkâr-ı dilden eyledi şîrâze-bend

Âteşin ol ‘ârız-ı mecmû’ a-i dil-dâra hat (Câzib, G. 207/4) (Yılmaz, 2010: 304)

“Ayva tüyleri, sevgilinin o ateş gibi yakıcı yanak kitabına gönül endişesi ipinden şîrâze-bend yaptı.”

1.1.5. Şîrâze-bend › Felek

Şair Nebîl (ö.1819), feleği kaderi düzenleyen bir şîrâze-bende benzetmektedir. Felek gökyüzü demektir. Kültürümüzde kaderin düzenleyicisi olarak tasavvur edilir ve kadere itiraz edemeyen şairler, şikâyetlerini felek ve yıldızlar üzerinden yaparlar. Şair Nebîl de dünyayı kitaba, feleği şîrâze-bende benzetmekte ve dünya kitabının cildine şîrâze olan feleğin dünyanın düzen içinde yürümesini sağladığını ifade etmektedir:

Şîrâze-bend-i cild-i cihandır felek müdâm

Varsa nazîr-i nüsha-i zâtı disün salâ (Nebîl, Kıt’a 41/6) (Aktaş, 2010: 142)

“Felek, her zaman dünya cildinin düzenleyicisidir. Onun zat nüshasının benzeri vardır diyen varsa sala okusun.”

1.1.6. Şîrâze-bend › Kâkül Teli, Perçem (Târ-ı Kâkül, Perçem)

Kâkül, diğer adıyla perçem, klasik şiirde şîrâzeeye benzetildiği gibi şîrâze-bend olarak da tasavvur edilmektedir. Nâ’îlî (ö.1666) sevgilinin saçının telini şîrâze-bende benzetmektedir. Beyitte sevgilinin kâkülünün teli zamanın elem kitabına şîrâze-bend olup ona şîrâze bağlamakta ve onun dağılmasını önlemektedir. Aynı kâkül, söz konusu âşıklar olunca gönüllerde kargaşa çıkarmakta ve âşıkları perişan etmektedir:

‘Uşşâkı etdi keşmekeş-i târ-ı kâkülün

Şîrâze-bend-i nüsha-i âlâm-ı rüzgâr (Nâ’îlî, G. 121/2) (İpekten, 1990: 207)

“Zamanın elem kitabının şîrâze-bendi olan kâkülünün telinin kargaşası, âşıkların gönlünü karıştırdı.”

Meşhûrî (ö1857) de perçemi, âşıkların gönlünü bağlayıp düzenleyen bir şîrâze-bend ipine teşbih etmektedir. Bî-dilân (gönülsüzler) kelimesiyle kastedilen sevgiliye gönül verenler yani âşıklardır. Âşıklar sevgiliye gönlünü verince gönülsüz kalırlar. Âşıkları bir arada tutan, onları sevgiliye bağlayan sevgilinin perçemidir. Ayrıca perçem kıvrımlı olması yönünden delilerin ayaklarına ve boyunlarına bağladıkları zincire benzetilmiştir. Delileri zincire vurma geleneği vardır. Beyitte âşıklar da birer mecnûndur ve sevgilinin perçemiyle zincire vurulmuşlardır. Şair, sevgilinin perçemini, şekil yönünden âşıkları bir arada tutan şîrâze ipine ve mecnun âşıkların delilik zincirine benzetmektedir (Aydın, 2023: 83):

Rişte-i şîrâze-bend-i bî-dilândır perçemin

Bend-i zencîr-i cünûn-ı âşıkândır perçemin (Meşhûrî, G. 80/1) (Aydemir ve Çeltik, 2017: 160)

“Perçemin âşıkların şîrâze bağının ipi, delilik zincirinin bağıdır.”

1.1.7. Şîrâze-bend › Kaş (Ebrû)

Şeyh Gâlib (ö.1799), kaş sevgilinin yüzündeki bütün güzellik unsurlarını bağlayıp bir arada tutan bir düzenleyici olarak tasavvur etmekte ve onu şîrâze-bende benzetmektedir. Beyitte sevgilinin mavi gözleri renginden dolayı paslı bir levhaya, yüzdeki güzellik cüzleri şîrâze-bende benzetilmektedir. Ayva tüyleri, mavi göz sebebiyle pas rengine bürünmüştür. Beyitte yazma eser terimlerinin tenasüp sanatıyla kullanımı söz konusudur. Şîrâze veya şîrâze-bend, sayfaların düzgün tutulmasını sağlayan dağılmasını önleyen ibrişimden yapılmış bir şerittir. Kaşlar da yüzdeki güzellik cüzlerini bir arada tutar. Levha, üzerinde yazı veya resim bulunan düz bir malzemedir. Yüzün üzerindeki ayva tüyleri bu levhaya benzetilmiştir ve pas rengindedir. Çünkü yüz o kadar beyaz ve parlaktır ki mavi gözlerin aksi bu levhaya düşmektedir (Çorak, 2019: 863):

Eden şîrâze-bend eczâ-yı hüsni ebruvândır hep

Hatı bir levha-i jengârdır çeşm-i kebûdından (Şeyh Gâlib, G. 262/3) (Kalkışım, 1994: 394)

“Güzellik cüzlerini bağlayıp düzenleyen hep kaşlardır. Mavi gözleri sebebiyle sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri paslı bir levhadır.”

1.1.8. Şîrâze-bend › Sünbül

Sünbül zambakgillerden, ilkbaharda salkım şeklinde, daha çok açık mor renkli, güzel çiçekler açan soğanlı ve otsu bir süs bitkisidir. Cetvel, bir yazma eser terimi olup yazma eserlerde yazı ile der-kenar bölümünü ayırmak için çizilen yaldızlı çizgiye denir. Klasik şiirde sevgilinin kıvrım saçları sünbüle benzetilir (Kubbealtı Lugatı, 5 Aralık 2024). Karabağlı Sa’dî (ö.1878), aşağıdaki beyitte bahçeyi kitaba, bahçedeki su arklarını (nehirleri) kitabın cetvellerine, sünbülü ise şîrâze-bende yani ciltçiye benzetmektedir:

N’ola şîrâze-bend-i nüsha-i bâğ olsa sünbüller

Tamâm etdi çeküp cedvellerin bostâna enhârı (Sa’dî, K. 6/3) (Uralçin, 2009: 30)

“Sünbüller, bağ nüshasının şîrâze-bendi olsa ne olur? Nehirleri bahçeye cetvel çekip (şîrâzeyi) tamamladı.

1.1.9. Şîrâze-bend › Hz. Hüseyin, İzzet Mehmed Paşa

Osman Nevres (ö.1876), Kerbelâ mersiyesinde Hz. Hüseyin’i ilim, amel ve hikmet nüshasının şîrâzesine (Osman Nevres, Mersiye 2/8/6) benzetirken XIX. yüzyıl şairlerinden Manastırlı Fâ’ik (ö.1900) onu şîrâze-bende benzetmektedir. Hz. Hüseyin için yazılmış bir mersiyede geçen aşağıdaki beyitte, Kerbelâ olayına telmih vardır. Bu elîm olayla Hz. Muhammed’in ailesinin en büyük direği yıkılmış; aile perişan olmuştur. İkinci mısradan din mushafa, Hz. Hüseyin de bu mushafın şîrâze-

bendine teşbih edilmektedir. Şaire göre Hz. Hüseyin'in elîm bir şekilde şehadetiyle Müslümanlar arasındaki düzen sağlayıcı unsur kaybolmuş ve Müslümanlar paramparça olmuştur:

Rükn-i 'azîm-i âl-i Betûl oldu hâk-sâr

Şîrâze-bend-i mushaf-ı dîn oldu târ u mâr (Fâ'ik, Mersiye 14/3/6) (Çambel Kalço,2019:74)

"Hz. Fâtîma'nın ailesinin en büyük direği toz toprak içinde kaldı. Din mushafının şîrâze-bendi (düzenleyicisi) tarumar oldu."

Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa (ö.1812) için yazılan bir kasîdeden alınan aşağıdaki beyitte Enderunlu Fâzıl (ö.1810), onu âlem nüshasının yapraklarını perişanlıktan kurtaran bir şîrâze-bende benzetmektedir. O olmasa cihan, âlem nüshasının yapraklarını nasıl perişan eder bilmem diyerek onun şîrâze-bend gibi cihana nizam ve düzen verdiğini ifade etmektedir:

Cenâbı olmasa şîrâze-bend-i nüsha-i 'âlem

Cihân evrâkına bilmem ne hâl eyler perîşânı (Enderunlu Fâzıl, K. 148/13) (Beyhan, 2021: 662)

"Sadrazam hazretleri âlem nüshasının şîrâze-bendi olmasa cihan yaprakları nasıl perişan olurdu bilmem."

1.2. Şîrâze-dân › Sevgili

Şîrâze-dân, Farsça dânisten (bilmek) fiilinin geniş zaman kökü olan –dân ekinin şîrâze kelimesinin sonuna gelmesiyle yapılmıştır. Bu ek sonuna geldiği kelimelere bilen, bilici anlamına gelen yeni kelimeler türetir. Şîrâze-dân kelimesi de şîrâze yapmasını bilen, yapan anlamlarına gelmektedir. Şeyhülislam İshak Efendi (ö.1734), âşîğın canını yaprakları perişan olmuş bir mecmuaya, sevgilinin güzelliğini kitaba, ayva tüylerini şîrâze ipine, sevgiliyi de ayva tüyleriyle şîrâze ören şîrâze-dâna yani cilt ustasına benzetmektedir:

Perîşân eyleyen evrâkını mecmû'a-i cânın

Kitâb-ı hüsnine nev-hat ile şîrâze-dân oldu (İshak, K. 18/19) (Doğan, 1997: 186)

"(Âşîğın) can mecmuasının yapraklarını perişan eden sevgili, kendi güzellik kitabına yeni ayva tüyleri ile şîrâze yaptı."

1.3. Şîrâze-dâr › Şîrâzlı Müellifler, Ayva Tüyleri (Târ-ı Hat)

Şîrâze-dâr, Farsça dâšten (sahip olmak) fiilinin geniş zaman kökü olan -dâr ekinin şîrâze kelimesinin sonuna gelmesiyle türemiş bir birleşik isimdir. Bu ek sonuna geldiği kelimelere tutan, sahip, malik anlamına gelen yeni kelimeler türetir. Şîrâze-dâr kelimesi de şîrâze sahibi, şîrâzeli, şîrâzesi olan anlamlarına gelmektedir. Kelime beyitlerde şîrâze ören, şîrâze ustası anlamlarıyla da kullanılmaktadır. Cevâmî'u'l-keîm, Hz. Peygamber'in veciz sözlerini ve kendisinin veciz konuşma özelliğini ifade eden bir tabirdir. Şair Kânî (ö.1791), Sadrazam Mustafa Âşîr Efendi (ö. 1804)

için yazdığı bir kasîdede geçen beyitte, Âşir Efendi'nin sözlerinin Hz. Muhammed'in sözleri gibi etkili ve veciz olduğunu ifade etmektedir. Kânî'ye göre Âşir Efendi'nin güzel sözlerini Râzî görse onunla övünür, Şîrâzlı müellifler görse ona şîrâzedâr olur:

Râzî cevâmi'ul-kelimin görse fahr idüp

Şîrâz mecmû' mü'ellifi şîrâze-dâr olur (Kânî, Kasîde 31/39) (Yazar, 2017: 70)

“Cevâmi'u'l-kelim olan yani az sözle çok manaya işaret eden veciz sözlerini Râzî görse övünür, Şîrâz'ın müellifleri görse ona şîrâzedâr olur.”

Eğribozlu Mâhir (ö.1843) de aşağıdaki beyitte güzelliği kitaba, sevgilinin ayva tüylerini şîrâze-dâra benzetmektedir. Âşıklar ise güzellik kitabına şîrâze-dâr olan ayva tüylerini hayal edip inlemektedirler.

Târ- ı hatt olmuş kitâb-ı hüsnüne şîrâze-dâr

Hâl-i eşkâl-i hayâl etsin bakıp 'uşşâk-ı zâr (Mâhir, Tahmis 2/2) (Batğı, 2012: 158)

“Ayva tüyünün ipi senin güzellik kitabına şîrâze-dâr olmuş. İnleyen âşıklar bakıp şekillerinin hâlini hayal etsin.”

1.4. Şîrâze-dûz › Devrin Defterdarı (Övülen Kişi)

Şîrâze-dûz, Farsça dûhten (dikmek) fiilinin geniş zaman kökü olan –dûz ekinin şîrâze kelimesinin sonuna gelmesiyle türemiştir. Bu ek sonuna geldiği kelimelere diken, dikici, dikilmiş anlamlarına gelen yeni kelimeler türetir. Şîrâze-dûz kelimesi de şîrâze diken, cilt ustası, ciltçi anlamlarına gelmektedir. Ahmed Zîver Efendi'ye (ö.1787) ait olan aşağıdaki beytin bulunduğu kasîdenin başında “Ta'rîf-i defterdâr-ı evvel” ibaresi bulunmaktadır. Bu bilgiye göre kasîde, sözü edilen defterdârı övmek amacıyla yazılmış olup beyitte defterdar şîrâze ustasına, ciltçiye benzetilmektedir:

Serîr-ârâ-yı devlet dûdmân-ı haşmet ü müjde

Muhît-i mahmedet şîrâze-dûz-ı matla'-ı garrâ (Zîver, K. 13/28) (Alten, 2020: 209)

“O, devletin tahtını süsleyen, müjde ve haşmet ocağı, bütün övgüleri kuşatan, parlak matlaları bir araya getirendir, düzenleyendir.”

1.5. Şîrâze-gîr › Yaratılış İpi (Rişte-i Hulk)

Şîrâze-gîr, Farsça giriften (tutmak, almak) fiilinin geniş zaman kökü olan –gîr ekinin şîrâze kelimesinin sonuna gelmesiyle türemiştir. Bu ek sonuna geldiği kelimelere tutan, güçlü, alan, zapt eden, yayıcı, yayılan anlamlarına gelen yeni kelimeler türetir. Şîrâze-gîr kelimesi de şîrâze alan, şîrâze almaya elverişli olan anlamlarına gelmektedir. Sâlik (ö.1722), Behcet Efendi isimli bir kişiyi övdüğü kasîdede şîrâze-gîr kelimesini şöyle kullanmaktadır:

Şîrâze-gîr-i rişte-i hulkı olaydı ger

Eczâ-yı bergin etmez idi târmâr gül (Sâlik, K. 52/15) (Yazgan, 2011: 295)

“Eğer senin yaratılış ipin şîrâze olsaydı; gül, yapraklarını tarumar etmezdi.”

1.6. Şîrâze-sâz › Aşk Otu (Mihir-giyâ)

Şîrâze-sâz, Farsça sâhten (yapmak) fiilinin geniş zaman kökü olan –sâz ekinin şîrâze kelimesinin sonuna gelmesiyle türemiştir. Bu ek sonuna geldiği kelimelere yapan, eden, hazırlayan anlamlarına gelen yeni kelimeler türetir. Şîrâze-sâz kelimesi de şîrâze yapan, şîrâze bağlayan anlamlarına gelmektedir. Kâmî (ö.1724), şîrâzenin kitap sayfalarını bağlayıp dağılmasını önlemesinden hareketle, aşk otu anlamına gelen “mihir-giyâ” terkiibini şîrâze-sâz olarak vasıflandırmaktadır:

İtdi cihâna sebze-i hatt-ı lebün füsûn

Şîrâze-sâz-ı mihir-giyâmuz budur bizüm (Kâmî, G. 142/4) (Erişen Yazıcı, 2017: 242)

“Dudağındaki taze ayva tüyleri, cihana büyü yaptı. Bizim âşıkları büyüleyip şîrâze gibi bağlayan aşk otumuz budur.”

Mihir-giyâ, “aşk otu” anlamına gelir. Terkiibin aslı “giyâh-ı mihir” şeklindeyken takdim-tehir ve hâ harfinin düşürülmesi “mihir-giyâ” biçimini ortaya çıkarmıştır. Bu ot, kaplumbağanın bilip kullandığı bir ottur. Dişisi kendisine yüz vermeyecek olsa, aşk otunu dişisinin üstüne koyar ve onu kendine âşık edermiş. Anlaşılan o ki aşk otunun bir tür uyuşturucu etkisi vardır ve onu koklayan canlıların hareket kabiliyeti azalmaktadır. Gece gündüz sevgilinin eşiğinde bekleyen âşıkları oraya bağlayan da aşk otuna benzeyen ayva tüyleridir (Yılmaz, 2018: 269-270).

1.7. Şîrâze-yâb › Temiz ve Berrak Fikir (Rey-i Pâk)

Şîrâze-yâb, Farsça yâften (bulmak) fiilinin geniş zaman kökü olan –yâb ekinin şîrâze kelimesinin sonuna gelmesiyle türemiştir. Ek, sonuna geldiği kelimelere bulan, bulucu anlamlarına gelen yeni kelimeler türetir. Şîrâze-yâb kelimesi de şîrâze bulan, düzen bulan anlamlarına gelmektedir. Yenişehirli İzzet (ö.1821), Zeynelabidin Bey’in 1231/1815’te kethüda olması üzerine yazdığı tarih şiirinde geçen aşağıdaki beyitte onun temiz ve berrak fikirlerini düzen verici bulup şîrâze-yâb olarak vasıflandırmaktadır:

Şübhesiz şimdi olur eczâ-yı devlet ser-te-ser

Re’y-i pâkiyle anın *şîrâze-yâb-ı intizâm* (İzzet, Tarih, 3/13) (Nar, 2016: 229)

“Şübhesiz, devletin kurumları şimdi baştanbaşa onun temiz görüşleriyle düzen bulur.”

2. Şîrâze Kelimesinden Türkçe Kurala Göre Türemiş Kelimeler

Klasik Türk şiirinde yukarıda bilgi verilen şîrâze kelimesinden Farsça kurala göre türemiş kelimelerin yanında, Türkçe eklerle ve Türkçe kurallara göre türemiş *şîrâzelemek*, *şîrâzelenmek* ve *şîrâzelendirmek* kelimeleri de kullanılmıştır. Bu kelimelerinin ortak özelliği hepsinin fiil olmasıdır.

2.1. Şîrâzelemek

Türkçe kurallara göre türemiş olan şîrâzelemek kelimesinin klasik şiirde kullanımı yaygın değildir. Şîrâzelemek; şîrâze dikmek, şîrâze yapmak, şîrâze bağlamak anlamlarına gelmektedir. Fuzûlî (ö.1556), aşağıdaki beyitte goncayı ciltçiye, gülün dikenlerini iğneye benzetmekte ve goncaya bağ mecmuasını şîrâzelettirmektedir. Kitabı değerli kılan muhtevasıdır. Şüphesiz divan şiirinde sevgilinin en değerli güzellik unsurlarından biri onun dudağıdır. Sevgilinin lal dudağını ve onun vasıflarını anlatan kitap aşk ehli için hiç şüphesiz çok değerlidir. Böyle değerli bir kitaba en az onun kadar kıymetli ve güzel bir şîrâze yapmak gerekir. Âşığın en kıymetli ve yegâne varlığı canıdır. Bu sebeple âşıklar, sevgilinin dudağından/fenafillahtan söz eden her kitaba canlarını vererek şîrâze yaparlar:

Her kitâba kim leb-i la'lün hadîsin yazeler

Rişte-i cân birle zevk ehli anı *şîrâzeler* (Fuzûlî, G. 96/1) (Kılınç, 2021: 460)

“Sevgilinin lal dudağının sözünün yazılı olduğu her kitabı, aşk ehli can ipi ile şîrâzeler.”

Bosnalı Sâbit (ö.1712), gülün dikenlerini iğneye, goncayı kişileştirerek ciltçiye benzettiği aşağıdaki beyitte, gonca dikenin iğnesiyle kendi yapraklarını şîrâzeleyip güzel bir mecmua yapmaktadır:

Sûzen-i hâr ile *şîrâzeleyüp* evrâkın

Pâk mecmû'a ider bâğda mücellid gonca (Sâbit, G. 295/5) (Karacan, 1991: 500)

“Mücellid gonca, bahçede dikenin iğnesi ile yapraklarını şîrâzeleyip, temiz bir mecmua yapar.”

2.2. Şîrâzelenmek

Klasik şiirde şîrâzelenmek kelimesi, şîrâze dikilmek, şîrâze bağlanmak anlamlarında kullanılmaktadır. Karamsar bir tavır içinde olan Nâbî (ö.1712), aşağıdaki beyitte ümidi mecmuaya benzetmekte ve feleğin nasıl olsa bir gün bu mecmuayı dağıtacağını, bu sebeple bu mecmuaya şîrâze dikmenin anlamsız olduğunu ifade etmektedir:

Evrâkın en son eyleyecek çerh târ ü mâr

Mecmû'a-i ümîd ko *şîrâzelenmesün* (Nâbî, II, G. 587/2) (Bilkan, 2011: II/904)

“Felek, en sonunda senin yapraklarını nasıl olsa perişan edecek. Brak, ümit mecmuan şîrâzelenmesin.”

Nehcî (ö.1680?) deliliği bir mecmuaya, ilim ve fikri bu mecmuanın dağınk yapraklarına benzetmektedir. Bu delilik mecmuasının yapraklarını dağıtan da ah rüzgârıdır. Şair, delilik mecmuasının şîrâzelenip artık aklı baştan alan bu cinnet hâlinin bitmesini istemektedir:

Evrâk-ı fikr ü dânişi tağıtdı bâd-ı âh

Mecmû'a-i cünûn hele *şîrâzelenmede* (Nehcî, G. 336/3) (Aslan, 2017: 266)

“Âh rüzgârı ilim ve fikir yapraklarını dağıttı. Hele ki sonunda, delilik mecmuası şîrâzelenektir.”

Sâkıb Dede (ö.1735) de şîrâzelenmek kelimesini şîrâze örülmek anlamında kullanmaktadır:

Sad-pâre olur sebz-i hatun gördüğü sâ'at

Erbâb-ı tabî'at

Şîrâzelenür târ-ı melâhat ile gûyâ

Evrâk-ı mahabbet (Sâkıb Dede, Müstezâd 1/3) (Arı, 2003:523)

“Zevk sahipleri, taze ayva tüylerini görünce yüz parça olur. Muhabbet yaprakları güya güzellik ipiyle şîrâzelenir.”

2.3. Şîrâzelendirmek

Şîrâzelendirmek, kitap yapraklarını ince örülmüş bir şeritle bir araya getirtmek, şîrâze diktirmek anlamlarına gelmektedir. Divan şiirinde âşık perişandır. Gönülünün her parçası sevgilinin saç tellerine asılıdır, bağlıdır. Âşık hep sevgilinin saçlarına asılı olmayı arzular ve bundan memnundur. Esîf Dede (ö.1732) aşağıdaki beyitte âşığın gönlünü şîrâzelenmiş bir kitabın yapraklarına benzetmektedir. Sevgili saçıyla âşığın bu gönül yapraklarını şîrâzelendirip ciltli bir kitap hâline getirdiği için onun gönül yaprakları perişan değildir:

Perişân olmaz evrâk-ı dil-i ‘uşşâk-ı pür-sevdâ

O şüh her târ-ı zülfiyle anı *şîrâzelendirmiş* (Esîf, G. 107/3) (Dinç, 2010: 183)

“Sevdalı âşıkların gönül yaprakları perişan olmaz. Çünkü o işveli güzel, saçının her teliyle onu şîrâzelendirmiş.”

Lâzikîzâde Feyzullah Nâfiz (ö.1767) ise sevgilinin saçlarını âşığın cevri nüshasının şîrâze ipi olarak hayal etmektedir. Klasik şiirde, sevgili daima âşığa cevri ü cefa eder. Âşık ise bu cevri ü cefaya sabrettiği ölçüde değer kazanır. Beyitte sevgilinin cevri nüshaya benzetilmiştir. Bu nüsha âşığın mecmuası olup yapraklarını bir arada tutan şîrâze ipi de sevgilinin saçlarından dikilmiştir. İçi cevri ü cefa ile dolu olan mecmuanın şîrâze ipinin de sevgilinin saçlarından olması âşığın cevri ü cefasını daha da artırmaktadır. Çünkü sevgilinin saç; şekli, dağımlığı, kokusu, rengi gibi birçok özelliğiyle âşığı perişan eder. Şair, âşığın çektiği eziyetin fazlalığını bir mecmua hayaliyle dile getirmekte ve sevgilinin saçlarını da şekil yönünden bu mecmuanın şîrâze ipine benzetmektedir (Aydın, 2023: 82):

Dikilmiş rişte-i zülfüyle tahrîr oldu mecmû'am

Yine bu nüsha-i cevri yazıp *şîrâzelendirdin* (Nâfiz, G. 464/3) (Demir, 2008: 556)

“Yazılan mecmua sevgilinin saçının ipiyle dikilmiş. Yine bu cefa nüshasını yazıp şîrâzelendirdin.”

3. Klasik Şiirde Şîrâze Kelimesiyle Yapılmış Söz Grupları

Klasik Türk şairleri, şiirlerinde şîrâze kelimesiyle yapılmış *şîrâze bağlamak*, *şîrâze çekmek*, *şîrâze dikmek*, *şîrâze etmek*, *şîrâze eylemek*, *şîrâze olmak*, *şîrâze örmek*, *şîrâze tutmak*, *şîrâze vurmak*, *şîrâze bend eylemek*, *şîrâzeden çıkmak*, *şîrâzeden geçmek*, *şîrâze-i cem'iyet bulmamak*, *şîrâze-i cild-i hayâl olmak*, *şîrâze-i müşğîn olmak*, *şîrâzesi dağılmak*, *şîrâzesiz kalmak*, *şîrâzesiz kitaba dönmek*, *şîrâzeyi târ etmek*, *tâze şîrâzeden sökmek* gibi kalıp sözleri yaygın bir şekilde kullanmışlardır. Bu birleşik fiil ve deyimlerin çoğunun günümüzde kullanılmadığı görülmektedir. Bunda kitap baskı teknolojilerinin gelişip şîrâze dikme ihtiyacının ortadan kalkmış olmasının büyük etkisi olmalıdır. İlginç olan, klasik şiirde sırt bölümünde bulunan dikişin bozulması sebebiyle sayfaların dağılması anlamlarında kullanılan şîrâzeden çıkmak, şîrâzesi kaymak, şîrâzesi bozuk olmak gibi deyim ve birleşik fiillerin günümüzde anlam değişikliğine uğrayarak daha çok akli dengesini yitirmek, bilinçsizce hareket etmek, akli dengesi yerinde olmamak, kontrolünü kaybetmek, psikolojisi bozulmak anlamlarıyla kullanılıyor olmalarıdır.

3.1. Şîrâze bağlamak

Şîrâze bağlamak birleşik fiilin klasik şiirde kullanımı yaygındır. Şairler, kitap ciltlerinin iki ucunda bulunan ve kitap yapraklarını bir arada tutan şîrâzeyi örme işlemini daha çok şîrâze bağlamak birleşik fiiliyle ifade etmektedirler. Şairler, şîrâze ipinin genellikle ibrişimden ve renkli olmasından hareketle sevgilinin güzellik unsurlarıyla şîrâze arasında benzerlik ilişkisi kurarlar. Ayva tüyleri (hat) en yaygın şîrâze bağlayan güzellik unsurudur. Gül ve menekşenin de şîrâze bağladığını ifade eden örnekler de vardır. Mezâkî (ö.1676) ayva tüyü anlamındaki hat kelimesini kişileştirerek sevgilinin güzellik mecmuasına şîrâze bağlatmaktadır:

Virdî revnak safha-i ruhsâr-ı yâra tâze hat

Bağladı mecmû'a-i hüsne güzel *şîrâze* hat (Mezâkî, G. 228/1) (Mermer, 1991: 423)

“Yeni ayva tüyleri, sevgilinin yanak sayfasına parlaklık verdi. Güzellik mecmuasına güzel şîrâze bağladı.

Bağdatlı Rûhî (ö.1605), sevgilinin yanağında yeni biten ayva tüyleri için, bu görünen hat değil, Allah güzellik kitabına yeni şîrâze bağladı diyerek Allah'a yaratıcı olma sıfatından hareketle şîrâze bağlatmaktadır:

Germ-i ruhunda hat degül üstâd-ı “lem-yezel”

Hüsünün kitâbına yeni *şîrâze bağladı* (Rûhî, G. 1043/2) (Ak, 2001: 2/993)

“Baki olan Allah, senin güzellik kitabına hat değil yeni şîrâze bağladı.”

Arpaeminizâde Sâmî'ye (ö.1734) göre sevgilinin sıcak yanağında görünenler, ayva tüyleri değil ebedî üstâdın sevgilinin güzellik kitabına yeni bağladığı şîrâze ve bu şîrâzenin ipleridir.

Hüsnün evrâkını eylerdi perîşân âhum

Rişte-i hattun ile *bağlamasa şîrâze* (Sâmî, Nazm 9/2) (Kutlar, 2004: 580)

“Ayva tüyleri ipinle şîrâze bağlamasaydı; ahım, güzellik yapraklarını perişan ederdi.”

Yâver (ö.1797), ayva tüyelerinin çıkmasını, güzellik mecmuasına şîrâze bağlamak olarak tasavvur etmektedir:

Safha-i rûyunda peydâ oldu tâze tâze hat

Bağladı mecmû’ a-i hüсне güzel *şîrâze* hat (Yâver, G. 92/1) (Üstüner, 2010: 134)

“Yanağının sayfasında ayva tüyleri yeni yeni çıkmaya başladı. Ayva tüyleri güzellik mecmuasına şîrâze bağladı.”

Yakînî’nin (ö.1568) aşağıdaki beytinde kişileştirilen ayva tüyleri, güzellik yaprağına şîrâze bağlamaktadır:

Kılca cânun di perîşânlığın ol kazzâza

Hüsnî evrâkına hat *bağlamadın şîrâze* (Yakînî, G.176/1) (Zülfe, 2009: 250)

“Ayva tüyleri, güzellik yaprağına şîrâze bağlamadan ipek üreticisi kişiye kıl kadar kalmış canın perişanlığını söyle.”

Edirneli Nazmî (ö.1585) de sevgilinin dudağına can ipiyle şîrâze bağlatıyor:

Gülistândur o hüsn-i hattı birle haddi cânânun

Lebi cân riştesinden *bağlamışdur* ana *şîrâze* (Nazmî, G. 5430/4) (Üst, 2018: 2900)

“Sevgilinin o güzel ayva tüyleri ile yanağı bir gül bahçesidir. Dudağı ona can ipinden şîrâze bağlamıştır.”

Aşağıdaki iki beyitte Süheylî (ö.1634) ve XVI. yüzyıl şairlerinden Câmî-i Rûmî gülü kişileştirerek ona şîrâze bağlatmaktadır:

Eyledi ol gonca ile dil Süheylî ‘akd-i nev

Bağladı dîvân-ı ‘ışka bir yeni *şîrâze* gül (Süheylî, G. 204/5) (Harmancı, 2007: 336)

“Ey Süheylî! Gönül o gonca ile yeni bir akit yaptı. Gül, aşk divanına yeni bir şîrâze bağladı.”

Cem‘ idüp evrak-ı rengin midhat-i cânân için

Bağladı şîrâze-i mecmû’ a-i eş’âr gül (Câmî, G. 147/3) (Uzun, 2019: 186)

“Gül, güzel renkli yaprakları bir araya getirip sevgilinin övgüsü için yazılmış şiir mecmuasına şîrâze bağladı.”

Sehî Bey (ö.1548) ise renk ve şekil benzerliğinden hareketle kişileştirdiği menekşeye altın ipele şîrâze bağlatmaktadır:

Mecmu’ası eczâsın idüp kâyime-i pîç

Zer-rişte ile *bağladı şîrâze* benefşe (Sehî, G. 241/8) (Yekbaş, 2010: 314)

“Menekşe, mecmuasının cüzlerini kıvrımlı kitap sayfasına çevirip altın iple şîrâze bağladı.”

3.2. Şîrâze Çekmek

Klasik şiirde bir kitabın şîrâzesini yapmak, şîrâze bağlamak anlamlarında kullanılmaktadır. Şiirlerde sevgilinin saçı, ayva tüyleri ve âşığın can ipi ile şîrâze çekilmektedir. Moralı Azîz Efendi (ö.1738), sevgilinin yüzünü telif bir esere, ayva tüylerini bu telif eserin kenarına düşülen not ve açıklamalara (haşiyyeye), saçını da şîrâzeye benzetmektedir:

Gülistân-ı cemâli metnini te’lif edip kudret

Hattı hâşîye zülfü *çekdi* gûyâ ana *şîrâze* (Azîz, G. 175/3) (Taymaz, 2018: 210)

“Allah, güzellik gül bahçesinin metnini yazıp sanki ona ayva tüylerini haşiye yapmış, saçını şîrâze çekmiştir.”

Moralı Azîz Efendi (ö.1738), aşağıdaki beyitte güzelliği gül bahçesine, sevgilinin yanağını gül yaprağına, ayva tüylerini naza talim eden bir öğrenciye benzetmekte ve sevgilinin saçını da güzellik kitabına şîrâze çekmektedir:

Hatı gül-berg-i gül-gûn üzre gûyâ meşk eder nâza

Çeker zülfü dem-â-dem gülsitân-ı hüsne *şîrâze* (Azîz, G. 199/1) (Taymaz, 2018: 234)

“Sevgilinin hatı, sanki gül renkli gül yaprağı üzerine naza talim eder; saçı da daima güzellik gülistanına şîrâze çeker.”

Kendisini güzellik kitabını ezberlemiş bir hafıza benzeten Karabağlı Sa’dî (ö.1878), güzellik kitabına can ipiyle şîrâze çekmektedir:

Bir hâfızım ki defter-i hüsnündür ezberim

Cân riştesin o deftere *şîrâze çekmişem* (Karabağlı Sa’dî, G. 37/6) (Bal, 2012: 91)

“Senin güzellik defterini ezberlemiş bir hafızım. Can ipini o deftere şîrâze çekmişim.”

XVIII. yüzyıl şairlerinden Âsaf, aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzünü güzellik mushafına, yüzdeki ayva tüylerini de şîrâzeye benzetmektedir. Şair, sevgilinin yüzdeki ayva tüylerinin yeni çıkmaya başlamasını, yüzü kitaba benzeyen sevgilinin kendi yüzüne şîrâze çekmesi şeklinde yorumlamaktadır. Beyitte, yeni çıkan sayısız ayva tüyü ile yüz bin kelime gurubu arasında da bir ilişki kurulmakta ve beyitteki ince mananın yorumlanmasını takdir etmektedir:

Mushaf-ı hüsnine çün *şîrâze-i hat çekdi* yâr

Âsafâ bu nükteyi ta’bîrüne yüz bin pesendî (Âsaf, G. 140/5) (Kaya, 2009: 437)

“Sevgili güzellik kitabına ayva tüyü şîrâzesi çekti. Ey Âsaf, bu nüktenin tabirine yüz bin kere aferin!”

3.3. Şîrâze Dikmek

XVI. yüzyıl şairlerinden Şihâbî, gamı elbiseye, sevgilinin kaşını yaya, ok olarak tanımladığı kirpiklerini iğneye benzetmekte ve sinesinde sevgilinin ok iğnesiyle şîrâzeler diktiğini ifade etmektedir. Beyitte âşığa gamdan elbise biçen ve kirpik iğnesiyle âşığın sinesine şîrâze diken bir sevgili hayal edilmektedir:

Ol kemân-ebrû biçelden gam kabâsın egnüme

Sûzen-i tîri *diküpdür* sinede *şîrâzeler* (Şihâbî, G. 117/2) (Yıldız, 1999: 221)

“O keman kaşlı sevgili, gam elbisesini egnime biçeli, ok iğnesi sinemde şîrâzeler dikmektedir.

3.4. Şîrâze Etmek

Şîrâze etmek, şîrâze bağlamak, şîrâze çekmek ve şîrâze dikmek fiilleri klasik şiirde benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Pazarbaşızâde Servet (ö.1766), insanın yaratılışını anlattığı bir mesnevîde geçen aşağıdaki beyitte Allah’ın ihsanını şîrâzeye benzetmektedir:

Ana *şîrâze edip* ihsânın

Sanki koynuna kodı insânın (Servet, Mesnevi 1/19) (Özdemir, 2015: 269)

“Allah insana ihsanını şîrâze edip sanki insanın koynuna koydu.”

XVII. yüzyıl şairlerinden Tebrizli Kavsî (öl.?), perişan gönülle Mushaf yapraklarını karşılaştırdığı aşağıdaki beyitte, Mushaf yapraklarını gönüle göre daha şanslı bulmaktadır. Zira mushafı şîrâzeleyip düzene koymak mümkün iken gönlün böyle bir şansı yoktur:

Bu degül mushaf-ı evrâk ki *şîrâze idem*

Cem’ olmaz dahi her dil ki perîşân oldı (Kavsî, G. 510/5) (Çakır, 2008: 982)

“Perişan olan her gönül bir daha toparlanmaz. Gönül, mushaf yaprağı değil ki şîrâze edeyim, düzenleyeyim.”

3.5. Şîrâze Eylemek

XVII. yüzyıl şairlerinden Tebrizli Kavsî, şîrâze eylemek fiilini, aşağıdaki iki beyitte de yukarıda geçen beytinde olduğu gibi şîrâze etmek anlamıyla kullanılmaktadır. Şair, ilk beyitte perişan gönül yapraklarını şîrâze eylediği için sevgiliye teşekkür edip rahmet dilemekte; ikinci beyitte ise sevgiliden baharını gonca gibi şîrâze eylemesini istemektedir:

Fâriğ etdün özge hûblardan beni rehmet sanga

Eyledüng şîrâze evrâkın perîşân gönglümüng (Kavsî, G. 254/2) (Çakır, 2008: 719)

“Başka güzellerden vazgeçtin. Perişan gönlümün yapraklarını şîrâze eyledin. Sana rahmet olsun.”

Gül nüshası teg bâl ü perüm oldı perîşân

Tâ gonçe kimi *eyleye şîrâze bahârum* (Kavsî, Terkîb 1/3/3) (Çakır, 2008: 1026)

“Gül nüshası gibi kolum kanadım perişan oldu. Baharımı gonca gibi şîrâze eyleye.”

3.6. Şîrâze Olmak

Zâtî (ö.1547), ömrünü yaprağa, kavuşma ümidini şîrâzeye benzettiği aşağıdaki beyitte şîrâze olmak fiilini, şîrâze görevini üstlenmek, şîrâze gibi bağlanmak anlamında kullanmaktadır:

Ömrüm evrâkını vürürdi yile bâd-ı firâk

Vaslun ümmîdi eger olmasa şîrâze Memi

(Zâtî, III, G. 1722/4) (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1987: III/457)

“Memi, eğer kavuşma ümidi şîrâze olmasa, ayrılık rüzgârı ömrümün yapraklarını yele verirdi.”

3.7. Şîrâze Örmek

Fatih Sultan Mehmed için yazılan kasîdeden alınan aşağıdaki beyitteki hayale göre, Ahmed Paşa (ö.1496), padişahı övmek için şiir divan tertip ettikçe, huriler saçlarını şîrâze yapmak için miskten şîrâze örmeye başlamaktadırlar. Zira huriler biliyor ki Fatih’in övgüsünü hakkıyla yapabilmek ancak divan oluşturacak kadar uzun şiirlerle mümkündür. Onun için bir an önce hazırlığa başlamak gerekmektedir. Söz konusu olan Fatih’in övgüsünü içeren bir divansa onun şîrâzesi de onun şanına uygun olmalıdır:

Ben defter eyledikce medihini zülf-i hûr

Şîrâze örmege düzedir rîsmân-ı misk (Ahmed Paşa, K.13/29) (Tarlan, 1992a: 53)

“Ben senin methini deftere yazdıkça, hurilerin saçları şîrâze örmek için miskten ip hazırlarlar.”

Ahmed Paşa’nın (ö.1496) Fatih Sultan Mehmed’i övmek için yazdığı başka bir kasîdede geçen aşağıdaki beyitte de bezer bir hayal ifade edilmektedir. Beyitte sevgilinin misk kokulu kâkülü, Fatih’in övgü kitabının şîrâzesini örmek için amber kokulu iplik bükmetedir:

Defter-i medh ü senânın *örmege şîrâzesin*

Rîsmân bükmüş mu’anber kâkül-i müşğîn-i dost (Ahmed Paşa, K.18/34) (Tarlan, 1992a: 63)

“Sevgilinin misk kokulu saçı, senin övgü kitabının şîrâzesini örmek için amber kokulu ip bükmüş.”

3.8. Şîrâze Tutmak

Gülistân, Şirazlı büyük şair Sa’dî’nin (ö.1292) eserinin adıdır. Moralı Azîz (ö.1738), bağdaki kırmızı yaprakları, *Gülistân* nüshasına teşbih etmekte ve gül eğer bağdaki kırmızı yaprakları bir araya getirip şîrâze bağlasaydı bu eser dağılıp parçalanmaz, *Gülistân* gibi devamlı okunurdu demektedir. Beyite kırmızı renk hâkim olup gül,

gülistan, sürh kelimeleri ile tenasüp yapılmakta ve şîrâze tutmak fiili, şîrâze bağlamak anlamında kullanılmaktadır:

Bir Gülistân nüshasıdır bâğda evrâk-ı sürh

Okunur idi müdâmâ *dutsa* ger *şîrâze* gül (Aziz, G. 129/4) (Taymaz, 2018: 164)

“Kırmızı yapraklar, bağda Gülistân nüshasıdır. Gül eğer bağdaki kırmızı yapraklara şîrâze bağlasaydı dağılmaz, devamlı okunurdu.”

3.9. Şîrâze Vurmak

Klasik şiirde şîrâze vurmak fiili, şîrâze bağlamak anlamında kullanılmaktadır. Ahmed-i Rıdvân (ö.1528-1538?), sevgilinin güzellik mecmuasına can ipiyle şîrâze vurmaktadır:

Görüben şîve-i mecmû'a-i hüsnin yârün

Urmuşam rişte-i cânüm ana çün *şîrâze* (Ahmed-i Rıdvân, G. 771/4) (Çeltik, 2011: 631)

“Sevgilinin güzellik mecmuasının işvesini görünce ona can ipimi şîrâze vurmuşum.”

Beyitte sevgiliyi görünce canından geçmeyi göze alan âşîğın tavrı, kitap-şîrâze istiaresiyle somutlaştırılarak anlatılmaktadır. Ahmed-i Rıdvân (ö.1528-1538?), sevgiliyi güzel bir mecmuaya, âşîğın can ipini de şîrâzeye benzetmiştir. Âşık sevgilinin güzelliğini görünce canından geçmeyi göze almıştır. Zira böyle güzel bir mecmuanın şîrâzesi de ona layık olmalıdır. Sevgilinin güzellik mecmuasına örülecek bir şîrâze ancak âşîğın can ipiyle örülür. Diğer taraftan Zâtî (ö.1547), güzellik mushafına dudak ve yanaktaki ayva tüylerine şîrâze vurdurmaktadır:

Hıfz itmege hatt-ı leb ü ruh mushaf-ı hüsnün

Şîrâze urup eyledi ey hâce mücelled (Zâtî, I, G. 125/3) (Tarlan, 1967: 125)

“Ey hoca! Senin güzellik mushafını korumak için dudak ve yanak ayva tüyleri, şîrâze vurup ciltledi.”

3.10. Şîrâze Bend Eylemek

Şîrâze bend eylemek, şîrâze bağlamak anlamına gelmektedir. Gülü kişileştiren Bâkî (ö.1600), ondan sevgilinin güzelliğini vafeden yeni bir divan tertip edip hurilerin saç tellerinden ona şîrâze yapmasını istemektedir. “Divân bağlamak” şiir yazıp divan tertip etmek anlamındadır. Gülün yapraklı yapısı kitap olarak düşünülmesine neden olduğundan böyle bir hayal kurulmuştur. Saç teli ise şîrâzenin ipek iplerine benzetilmiştir (Şahin, 2011: 269):

Vasf-ı hüsn-i yâr ile bir tâze divân bağlasun

Târ-ı zülf-i hürdan *bend eylesün şîrâze* gül (Bâkî, G. 301/4) (Küçük, 2011: 286)

“Gül, sevgilinin güzelliğini anlatan yeni bir divan tertip etsin. Bu divana sevgilinin saç tellerinden şîrâze yapsın.”

3.11. Şîrâzeden Çıkmak

Şîrâzeden çıkmak, mecazen aklî dengesini yitirmek anlamına gelmektedir. Klasik şiirde deyim bu anlamıyla XIX. yüzyıl şairlerinden Lüzûmî'nin aşağıdaki beytinde karşılaşılmaktadır:

Ders-i istîgnâ alup metn-i cemâl-i tâzeden

Çıkdı sanman bu dil-i dîvânemi şîrâzeden (Lüzûmî, G. 98/1) (Kızıltaş, 2014: 163)

“Taze güzellik metninden kanaatkârlık dersi alınca, deli gönlümü şîrâzeden çıktı sanmayın.”

3.12. Şîrâzeden Geçmek

Belîğ (ö.1760) aşağıdaki beyitte şîrâzeden geçirmek kelime grubunu; mecmuaları şîrâzelemek, onlara şîrâze dikmek anlamında kullanmaktadır:

Belîğ'in nazmını tahrîr için erbâb-ı isti'dâd

Yapılsun nev-be-nev mecmû'alar şîrâzeden geçsün (Belîğ, G. 165/6) (Demirel, 2005: 271)

“Belîğ'in şiirlerini yazmak için kabiliyetli kimselerce şîrâzeden geçirilerek yeni yeni mecmualar yapılsın.”

3.13. Şîrâze-i Cem'iyet Bulmamak

Şîrâze-i cem'iyet bulmamak, huzur ve düzen bulmamak anlamına gelmektedir. Şîrâze, kitap sayfalarını birbirine bağlar ve kitabın dağılmasını önler. Leskofçalı Gâlib'e ait aşağıdaki beyitte bu kelime grubu, nizam düzen anlamında kullanılmaktadır. Âşık perişandır, perişanlığının sebebi de felektir, kaderdir. Âşık, kendisini perişan eden feleğin de gökteki yıldızların da kendisi gibi düzen görmeyip perişan olmasını istemektedir:

Bulmasın şîrâze-i cem'iyet eczâ-yı sipihir

Târ u mâr olsun benim hâl-i perişânım gibi (Leskofçalı Gâlib, G., 116/2) (Yıldız, 2003: 176)

“Feleğin parçaları düzen ve huzur bulmasın. Benim perişan hâlim gibi karmakarışık olsun.”

3.14. Şîrâze-i Cild-i Hayâl Olmak

Şîrâze-i cild-i hayâl olmak, hayal cildine şîrâze olmak anlamına gelmektedir. Eğribozlu Mâhir (ö.1843), sevgilinin yanağını mecmuaya, yeni çıkan ayva tüylerini de şîrâzeye benzetmektedir. Beyitte, yeni çıkan ayva tüyleri ile hayal cildi arasında anlam ilişkisi kurulmaktadır zira bu kadar küçük ve yeni bitmiş ayva tüyleriyle ancak hayal cildine şîrâze yapılabilir:

Yek-be-yek kıldım nazar mecmû'a-i dîdârına

Hatt-ı nev şîrâze-i cild-i hayâl olmuş sana (Mâhir, G. 2/5) (Batği, 2012: 161)

“Yanak mecmuana bir bir baktım. Yeni ayva tüyleri sana hayal cildinin şîrâzesi olmuş.”

3.15. Şîrâze-i Müşgîn Olmak

Cem Sultan (ö.1495), aşağıdaki beyitte sevgiliyi kitaba, sevgilinin amber kokulu saçını misk kokulu şîrâzeeye, alnını da miklebe teşbih etmiştir. Miklebe, eski ciltli kitap kaplarının sol tarafındaki fazla parçasına verilen addır. Kapanan kitabın üst kapağının arasına konulmak suretiyle alt ve üst tarafı kapanmış bir vaziyette tutarak kitabı koruduğu gibi, okunan sayfa arasına konularak açıldığı zaman bırakılan yerin kolayca bulunmasına da yarar. Miklebin meydanda kalan kısmına sertap denir. Sertaba bir ayet yahut bir beyit yazıldığı gibi kitabın adı da yazılabilir (Pakalın, 1993: 2/534). Miklebe, şekil bakımından kitabın alnına benzediği için şair, bir kitaba benzettiği sevgilinin alnını da miklebe benzetmiştir. Şaire göre sevgilinin güzellik kitabına yaraşır şîrâze ancak onun misk kokulu saçıyla örülebilir:

Anberîn zülfün ne hoş şîrâze-i müşgîn olur

Şol kitâb-ı hüsne kim alnundur anun miklebi (Cem S., G. 320/3) (Ersoylu, 1989:219)

“Şu güzellik kitabına amber kokulu saçın ne güzel misk kokulu bir şîrâze olur. Onun miklebi de senin alnındır.”

3.16. Şîrâzesi Dağılmak

Şîrâzesi dağılmak; mecazen düzeni bozulmak, ölmek anlamlarına gelmektedir. XVIII. yüzyıl şairlerinden Lebîb (ö.1768), Hâdim Müftüsü Merhûm Hacı Mehmed Sa’îd Efendi’nin (ö.1762) vefatına düşürdüğü tarih şiirinde, onu keramet cildine benzetmekte, ölümünü de şîrâzesi dağılmak deyimiyle ifade etmektedir:

Şîrâzesi tağıldı o cild-i kerâmetin

Dillerde yâd-ı rahmeti bî-hasr u ‘ad kalır (Lebîb, Tercî 1/V/4) (Kurtoğlu, 2017: 155)

“O keramet cildinin şîrâzesi dağıldı. Dillerde sınırsız rahmetle anılacak hatırası ve adı kalır.”

3.17. Şîrâzesiz Kalmak

Câzib (ö.1857), âşığın gönlünü kitaba, sevgilinin saçını da şîrâzeeye benzetmektedir. Nasıl şîrâzesiz kitap dağılırsa âşığın gönül kitabı da şîrâzesiz kaldığında dağılır, perişan olur. Bu sebeple âşık sevgiliden saçını tıraş etmemesini istemektedir:

Tıraş etme sakın beyhûde târ-ı perçemin cânâ

Gönül mecmû’â-i aşkındır ol şîrâzesiz kalmaz (Câzib, G. 181/2) (Yılmaz, 2010: 286)

“Ey sevgili! Saçının tellerini boş yere tıraş etme. Gönül, senin aşkının kitabıdır. O şîrâzesiz kalmaz.”

3.18. Şîrâzesiz Kitaba Dönmek

Şîrâzesiz kitaba dönme; dağılmak, perişan olmak anlamlarına gelmektedir. Ali Emîrî Efendi (ö.1924), perişan gönlü şîrâzesiz kitaba benzetmektedir. Şîrâze düzen,

nizam demektir. Kitabı dağılıp perişan olmaktan kurtarır. Şairin gönlü şîrâzesiz kitaba dönmüştür ve perişandır:

Her gün gönül olmada perîşân

Şîrâzesi yok kitâba döndü (Ali Emîrî, G. 876/2) (Yazar, Arslan, 2020: 1043)

“Gönül her gün perişan olmakta, sonuçta şîrâzesiz kitaba döndü.”

3.19. Şîrâzeyi Târ Etmek

Şîrâzeyi târ etmek; şîrâzeyi dağıtmak, bozmak anlamlarına gelmektedir. Cesârî (ö.1829), sevgiliyi ciltlenmiş bir kitaba, gamı da rüzgâra benzetmektedir. Kitabın şîrâzesini bozup yapraklarını yırtıp dağıtacak olan rüzgârdır. Ancak burada sözü edilen gam rüzgârdır. Şair, üzüntünün insanı yıpratıp bitkin düşüreceği fikrinden hareketle, sevgilinin güzelliğinin üzüntü ile bozulabileceğine işaret etmekte ve gam rüzgârının sevgilinin güzelliğini bozmasına izin verilmemesini yani sevgiliyi üzecek işler yapılmamasını istemektedir:

Bâd-ı gam *târ itmesün şîrâzesin* bir vech ile

Şol kitâb-ı hüsn-i mahbûbı mücellled isterüz (Cesârî, G. 18/2) (Orhan, 2012: 889)

“Şu sevgilinin güzellik kitabını ciltli isteriz. Gam rüzgârı, onu bir sebeple dağıtıp perişan etmesin.”

3.20. Tâze Şîrâzeden Sökmek

Küçük çocuklar kitabın kıymetini bilmez. Onu oyuncak olarak görür ve sayfalarını açıp kapatarak koparır. Edincikli Şühî (ö.1683), çocuk tarafından sayfaları yırtılıp şîrâzesi sökülmiş bir kitap tasavvur etmektedir. Gönlünü yeni şîrâzelenmiş bir mecmuaya benzeten şair, gönül mecmuasını yeni okuyan bir çocuğa sunmuş; o da bu mecmuanın yapraklarını açıp kapatarak şîrâzeden sökmüştür. Şairin perişan gönlü zaten yeni şîrâzelenmiştir. Hiç kimse bu mecmuanın kıymetini bilmemiştir. Gönül kitabı yine onun kıymetini bilmeyen birinin eline düşmüştür:

Gönül mecmû'asın sundum yine bir tıfl-ı nev- h^vâna

Açar kapar *söker* evrâkını *şîrâzeden tâze* (Şühî, G. 181/3) (Top, 2003: 183)

“Yine gönül mecmuasını yeni okuyan bir çocuğa sundum. Çocuk, yapraklarını açıp kapayarak şîrâzesini söker.”

Sonuç

Şîrâze kelimesinden Farsça kurala göre türemiş olan *şîrâze-bend*, *şîrâze-dân*, *şîrâze-dâr*, *şîrâze-dûz*, *şîrâze-gîr*, *şîrâze-sâz*, *şîrâze-yâb* gibi kelimelerle birlikte, Türkçe kurala göre türemiş olan *şîrâzelemek*, *şîrâzelenmek*, *şîrâzelenmirmek* kelimeleri de değişik hayal ve benzetmelerle klasik şiirde kullanılmıştır. Bu türemiş kelimelerin en yaygın kullanılanı *şîrâze-bend* olup diğer kelimelerin kullanımı yaygın değildir.

Klasik Türk şairleri, şîrâze kelimesiyle yapılmış *şîrâze bağlamak, şîrâze çekmek, şîrâze dikmek, şîrâze etmek, şîrâze eylemek, şîrâze olmak, şîrâze örmek, şîrâze tutmak, şîrâze vurmak, şîrâze bend eylemek, şîrâzeden çıkmak, şîrâzeden geçmek, şîrâze-i cem'iyet bulmamak, şîrâze-i cild-i hayâl olmak, şîrâze-i müşğîn olmak, şîrâzesi dağılmak, şîrâzesiz kalmak, şîrâzesiz kitaba dönmek, şîrâzeyi târ etmek, tâze şîrâzeden sökmek* gibi kalıp sözleri şiirlerinde yaygın bir şekilde kullanmışlardır. Kitabı ciltlemek, cilt yapmak anlamında en yaygın kullanılan söz gurubu şîrâze bağlamaktır.

Şiirlerde yaygın olarak karşılaşılan şîrâze kelimesiyle yapılmış yukarıdaki birleşik fiil ve deyimlerin çoğunun günümüzde kullanılmadığı görülmektedir. Bunda kitap baskı teknolojilerinin gelişmesi ve şîrâze dikme ihtiyacının ortadan kalkmış olmasının büyük etkisi olmalıdır.

Klasik şiirde eserin sırt bölümünde bulunan dikişin bozulması sebebiyle sayfaların dağılması anlamlarında kullanılan *şîrâzeden çıkmak, şîrâzesi kaymak, şîrâzesi bozuk* olmak gibi deyim ve birleşik fiiller, günümüzde anlam değişikliğine uğramış olup şîrâzenin gerçek işleviyle uyumlu ve bağlantılı olarak *aklî dengesini yitirmek, bilinçsizce hareket etmek, aklî dengesi yerinde olmamak, kontrolünü kaybetmek, psikolojisi bozulmak* gibi mecâzî anlamlarda kullanılmaktadır.

Klasik Türk şiirinde şîrâzeden türetilmiş kelime, deyim ve kelime gruplarıyla kurulan hayal ve benzetme unsurları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Klasik Türk Şiirinde Kelimesiyle Oluşturulmuş Kelimeler ve Anlam Çerçevesi	
Farsça Kurala Göre Oluşturulanlar	Türkçe Kurallara Göre Oluşturulanlar
<p><i>şîrâze-bend</i> akıl (hired), ayva tüyelerinin düşüncesi (fıkr-i hat), can ipi (rişte-i cân), endişe ipi, gönül endişesi ipi (rişte-i endişe, rişte-i efkâr-ı dil), felek, kâkül teli, perçem (târ-ı kâkül, perçem), kaş (ebrû), sünbül; şîrâze-bende benzetilen kişiler (Hz. Hüseyin, İzzet Mehmed Paşa)</p> <p><i>şîrâze-dân</i> › sevgili <i>şîrâze-dâr</i> › Şîrâzlı müellifler <i>şîrâze-dûz</i> › devrin defterdarı(?) <i>şîrâze-gîr</i> › yaratılış ipi (rişte-i hulk) <i>şîrâze-sâz</i> › aşk otu (mihir-giyâ) <i>şîrâze-yâb</i> › temiz ve berrak fikir (rey-i pâk)</p>	<p><i>türemiş kelimeler</i> şîrâzelemek, şîrâzelenmek, şîrâzelendirmek</p> <p><i>kelime grupları</i> şîrâze bağlamak, şîrâze çekmek, şîrâze dikmek, şîrâze etmek, şîrâze eyleme, şîrâze olmak, şîrâze örmek, şîrâze tutmak, şîrâze vurmak, şîrâze bend eylemek, şîrâzeden çıkmak, şîrâzeden geçmek, şîrâze-i cild-i hayâl olmak, şîrâze-i müşğîn olmak, şîrâzesi dağılmak, şîrâzesiz kalmak, şîrâzesiz kitaba dönmek, şîrâzeyi târ etmek, tâze şîrâzeden sökmek</p>

Görüldüğü gibi klasik Türk şairleri, şîrâzeyi tek başına veya başka kelimelerle birlikte kullanarak gerçek ve terim anlamından hareket etmek ve bu anlamla ilintili bütün işlevlerini dikkate almak suretiyle soyut veya somut değişik unsurlarla

ilişkilendirmişler, şîrâze kelimesi etrafında yeni söylemler geliştirip benzetmeler ve telmihler yapmışlardır.

Kaynakça

- AK, Coşkun (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin, 2 Cilt*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- AKTAŞ, Yasemin (2010). *Mehmed Nebil ve Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- ALTEN, Seçil (2020). *Zîver Dîvânı: İnceleme ve Tenkitli Metin*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- ARI, Ahmed (2003). *Mevlevilikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sakıp Dede ve Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ASLAN, Üzeyir (2017). *Mustafa Nehcî Dede Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr> [ET: 18.07.2024].
- AYDEMİR, Yaşar ve ÇELTİK, Halil (2017). *Meşhûrî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr> [ET: 18.07.2024].
- AYDIN, Beytullah (2023). *Klasik Türk Şiirinde İpe Bağlı Hayaller*, Yüksek Lisans Tezi, Iğdır: Iğdır Üniversitesi.
- AYVERDİ, İlhan (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yay.
- BAL, Ali (2012). *Sa'dî Karabâgî Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânı ve İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- BAŞPINAR, Fatih (2008). *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divan'ı, İnceleme-Tenkitli Metin*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- BATĞI, Özlem (2012). *Numân Mâhir Divanı*, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- BAYINDIR, Şeyda (2007). *Şehdî Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- BEYHAN, Esrâ (2021). *Enderunlu Fâzıl Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- BİLKAN, Ali Fuat (2011). *Nâbî Dîvânı*, C. I-II, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÇAKIR Mümine (2008). *Kavsî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- ÇAMBEL KALÇO, Şebnem (2019). *Manastırlı Sâlih Fâ'ik ve Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed ve Tanyeri, M. Ali (1987). *Zâtî Divan*, İstanbul: İÜ Edebiyat Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇELTİK, Halil (2011). *Ahmed-i Rıdvân Divanı*, Ankara: Bizim Büro Yayınları.

- DEVELLİOĞLU, Ferit (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- ÇORAK, Reyhan (2019). “Klasik Türk Şiirinde Mavi Göz”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]*, Cilt: 2, Sayı: 2, 845-868.
- DEMİR, Hiclal (2008). *Lâzîkî-zâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)*, Doktor Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- DEMİREL, Gamze (2005), *18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Dîvânı (İnceleme-Tenkitletli Metin- Tahlil)*, Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- DİNÇ, Reyhan (2010). *XVIII. Yüzyıl Divan Şairi Mehmed Sıdkî Esif ve Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- DOĞAN, Muhammet Nur (1997). *Lâle Devri Şairi Şeyhülislâm İshak ve Dâvânı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- ERİŞEN Yazıcı, Gülgün. *Kâmî Divanı*, ekitap.kulturturizm.gov.tr (ET: 18.07.2024)
- ERSOYLU, Halil (1989). *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, Ankara: TDK Yayınları.
- HARMANCI, M. Esat (2007). *Süheylî Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İPEKTEN, Halûk (1990). *Nâilî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KALKIŞIM, M.Muhsin (2013). *Şeyh Gâlip Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yay.
- KARACAN, Turgut (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit: Divan*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- KAYA, Bayram Ali (2010). *Osman Nevres Dîvânı (inceleme-Metin)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAYA, Hasan (2009). *18. yıl. Şairi Âsaf ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitletli Metin-Dizin) I-II*, Doktor Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- KILINÇ, Abdülhakim (2021). *Fuzûlî Dîvânı*, İstanbul: TYEKB Yayınları.
- KIZILTAŞ, Maşallah. (2014). *Besnili Lüzûmî Dîvânı Tahlil-Transkripsiyonlu Metin-Dizin*, Yüksek Lisans Tezi. Bingöl: Bingöl Üniversitesi.
- KURTOĞLU, Orhan (2004). *Lebib Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr> [ET: 18.07.2024].
- KUTLAR, Fatma Sabiha (2004). *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî, Dîvân*, Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- KÜÇÜK, Sabahattin (2011). *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MERMER, Ahmet (1991). *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Ankara: AKM Yayınları.
- NAR, Oktay (2016). *Yenişehirli İzzet Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni (Metin-İnceleme-Dizin)*, Konya Selçuk Üniversitesi.

- ORHAN, Mehmet (2012). *Benderli Cesârî Dîvânı, Hayâtı, Dîvânındaki Mazmunlar, Dinî-Tasavvufî Kavramlar ve İnsan*, Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- ÖZDEMİR, Fatih Mehmet (2015). *Servet Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri Sözlüğü, 3 Cilt*, Ankara: MEB Yayınları.
- PARLATIR, İsmail (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınları.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1317). *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- ŞAHİN, Esmâ (2011). *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- TARLAN, Ali Nihad (1967). *Zatî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: I Cild*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihad (1992a). *Ahmet Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TAYMAZ, Cemalettin (2018). *Moralî Azîz Dîvânı (Tenkitli Metin- İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Giresun: Giresun Üniversitesi.
- TOP, Yılmaz (2003). *Şühî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- URALÇİN, Sema (2009). *Sa'dî Dîvânı (İnceleme-Metin-İndeks)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- UZUN, Kadir (2019). *Câmî Dîvânı İnceleme-Metin-İndeks*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- ÜST, Sibel (2018). *Edirneli Nazmî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr> [ET: 28.01.2025].
- ÜSTÜNER, Kaplan (2010). *Enderunlu Hasan Yâver Divan İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin*, Ankara: Birleşik Yayınevi.
- YAZAR, İlyas (2017). *Kânî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr> [ET: 18.07.2024].
- YAZAR, Sadık ve ARSLAN, Mustafa Uğurlu (2020). *Ali Emîrî Dîvânı*, İstanbul: TYEKB Yayınları.
- YAZGAN, Betül (2011). *Halil bin Halil Efendizâde Sâlik Dîvânı (1-70. Varaklar Çeviri Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- YEKBAŞ, Hakan (2010). *Sehî Bey Dîvânı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- YILDIZ, Harun (1999). *Şihâbî Dîvânı ve Grameri*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- YILDIZ, Ahmet Hamit (2003). *Leskofçalı Gâlib: Hayatı, Dönemi, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

- YILMAZ, Salih (2010). *Câzib Dîvânı İnceleme, Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- YILMAZ, Ozan (2018). “Şerhin Metninden Metin Şerhine: Türkçe Şerhlerden Hareketle Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyasına Katkıları”. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı, Yıl: 4, 264 – 273.
- ZÜLFE, Ömer (2009). *Yakîni Divanı (İnceleme-Metin ve Çeviri-Açıklamalar-Sözlük)*, <https://ekitap.ktb.gov.tr> [ET: 19.07.2024].